

LUND UNIVERSITY

Digital humaniora

en pleonasm i den digitala kulturen

Lundblad, Kristina

Published in:
Digital humaniora

2017

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Lundblad, K. (2017). Digital humaniora: en pleonasm i den digitala kulturen. I P.-O. Erixon, & J. Pennlert (Red.), *Digital humaniora: humaniora i en digital tid* (s. 27–51). Daidalos.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
CC BY-NC-ND

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Digital humaniora – humaniora i en digital tid

Per-Olof Erixon & Julia Pennlert (red.)

Per-Olof Erixon & Julia Pennlert (red.)
Digital humaniora – humaniora i en digital tid
Copyright © 2017 Bokförlaget Daidalos AB samt respektive författare
Omslag: Pelle Sjödén
Tryck: Axlo, Polen 2017
ISBN: 978-91-7173-524-9
Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg, tel. 031-42 20 45
kundservice@daidalos.se — www.daidalos.se

2.

Digital humaniora: En pleonasm i den digitala kulturen

Kristina Lundblad

I takt med fältets utbredning har det gjorts en lång rad försök att definiera *digital humaniora*. Det har varit ett föga framgångsrikt arbete, och därav kan man sluta sig till att ingen egentligen vet vad det är som breder ut sig. Det enda den som söker snart blir varse är att benämningen verkar beteckna ett kluster av metoder och verksamheter löst sammanhållet av *digital teknik*. Hemsidan med det lovande namnet "What is digital humanities" erbjuder över 800 olika definitioner och knappast någon av dem avgränsar digital humaniora från fenomen som sedan länge är etablerade under andra namn eller från sådana som rent av utesluts ur parallellt existerande definitionsförsök.¹

Definitioner är till för att skapa säkerhet i de språkliga konventionerna så att alla är överens om vilket begrepp eller fenomen en term betecknar. Inom den akademiska världen är det givetvis särskilt viktigt med terminologisk stringens eftersom vi eftersträvar exakthet och transparens. Detta gäller inte minst

¹ Se <http://www.whatisdigitalhumanities.com>. 2017-03-18.

inom humaniora där språket är det främsta verktyget och där forskningsresultaten fortfarande vanligen består av texter.

När ett nytt fenomen eller begrepp seglar upp och utan att ens ha fått någon tillfredsställande definition motståndslöst breder ut sig, tilldrar sig uppmärksamhet, skattemedel och politisk entusiasm och därtill sväller på bekostnad av andra verksamheter är behovet av kritisk diskussion påkallat. Detta kapitel handlar om beteckningen *digital humaniora* och vad den säger om några av bevekelsegrunderna för fenomenets utbredning.

Beteckningen *Digital Humanities* lanserades vid millennieskiftet med hjälp av två konferenser arrangerade av the English Department vid University of Virginia, USA (Allington et al., 2016). Antologin *A Companion to Digital Humanities*, redigerad av Susan Schreibman, Ray Siemens och John Unsworth, och utgiven 2004, bidrog till benämningens etablering och spridning. I antologins introduktion förklarar redaktörerna att målet för digital humaniora är att använda "information technology to illuminate the human record, and bringing an understanding of the human record to bear on the development and use of information technology" (Schreibman et al., 2004). Den informationsteknologi vars utveckling och användning man ska undersöka ska alltså inte förstås genom vilken historiskt eller metodologiskt genererad kunskap som helst utan enbart genom sådan som är producerad med hjälp av de medel som sedan ska studeras. Det är förvisso en avgränsande beskrivning men man måste fråga sig vad som motiverar själva avgränsningarna. Enligt vilken princip rankas betydelsen av att enbart *en viss* medieteknik används högre än värdet av den information som medieras?

Det får man ett hum om några rader längre ner när "den digitala humanistens" arbetsmetoder beskrivs. Här träder den digitala humaniorans självförståelse, i redaktörernas inflytelserika variant, fram i formuleringar som för tankarna till karismatiska evangelister och produktlanserande marknadschefer:

Ultimately, in computer-assisted analysis of large amounts of material that has been encoded and processed according to a rigorous, well thought-out system of knowledge representation, one is afforded opportunities for perceiving and analyzing patterns, conjunctions, connections, and absences that a human being, unaided by the computer, would not be likely to find.

The process that one goes through in order to develop, apply, and compute these knowledge representations is unlike anything that humanities scholars, outside of philosophy, have ever been required to do. This method, or perhaps we should call it a heuristic, discovers a new horizon for humanities scholarship, a paradigm as powerful as any that has arisen in any humanities discipline in the past – and, indeed, maybe more powerful, because the rigor it requires will bring to our attention undocumented features of our own ideation. Coupled with enormous storage capacity and computational power, this heuristic presents us with patterns and connections in the human record that we would never otherwise have found or examined (Schreibman et al., 2004, p. xxvi).

Det som frammanas här för tankarna till vad som fyra år senare börjar bli känt som *big data*. Också det är ett svårfångat fenomen och beskrivningarna av det handlar sällan om vad det är utan, som Éric Sadin påpekar, ”fokuserar på gränserna för vår förmåga att hantera ett fenomen som undandrar sig vår kontroll eller överskrider vår förmåga till representation” (Sadin, 2015, pp. 20–21, min övers.). På engelskspråkiga Wikipedia läser man exempelvis att ”Big data is a term for data sets that are so large or complex that traditional data processing applications are inadequate to deal with them” och i en rapport från McKinsey definieras big data som ”datasets whose size is beyond the ability of typical database software tools to capture, store, manage, and analyze” (McKinsey, u.å, p. 1).

Den teknologiskt genererade kraften i den digitala tekniken ges i båda fallen en transcendent karaktär. Den visar oss "okända drag i vår tankeförmåga" tack vare "enorm lagringskapacitet och datorprocessningsförmåga" och den ger oss kunskap som vore omöjlig att ta fram utan en dator. De bakomliggande förhoppningarna tycks bygga på föreställningen att "data" är ett slags neutrala, naturgivna sanningsenheter och att såväl datan som de datorprogram med vilka den hanteras är garanter för "objektivitet". Lite tillspetsat kunde man tala om en bokstavstrogen förståelse av latinets *data*, plural av *datum*, som ju betyder *givna* och av *dator* som betyder *givare*, alltsammans från verbet *dare*, att ge. Hur som helst så kan vi skönja en kombination av *något som är på förhand givet* och *en kraft som ligger bortom vår egen*. Kanske är det tilltron till makten i föreningen av dessa storheter som förklarar medieringsteknikens företrädare framför innehållet i det som medieras och, i synnerhet, framför arten av frågeställningar inom forskningen?

Men data är inget som existerar i sig – de måste, liksom de program som skall hantera dem, genereras (Manovich, 2001, p. 224). Data finns inte före själva tolkningsakten, påminner Lisa Gitelman oss om, och därför är formuleringar som att "samla in" eller "tolka" data vanskliga: "Data need to be imagined *as* data to exist and function as such, and the imagination of data entails an interpretive base" (Gitelman, 2013, p. 3).² I digitala sammanhang dikteras denna bas av vad tekniken tillåter. Det är inte lönt att mata in data som inte kan datorbehandlas (såvida det inte enbart handlar om att tillgängliggöra texter och bilder) och de frågor man tänker ställa till det som digitaliseras måste alltså anpassas efter källmaterialet och den behandling det ska

2 Se även Manovich, 2001, som påpekar att datan, när den väl är insamlad, måste organiseras och att "(the) computer age brought with it a new cultural algorithm: reality > media > data > database", pp. 224–225.

genomgå och inte tvärtom, vilket är det naturliga i humanistisk forskning där man har en fråga och söker besvara den med hjälp av de källor som har relevans för frågan, oavsett källornas natur. Frågan får ju inte vara en följd av källmaterialets beskaffenhet utan källan är en funktion av frågan. Källorna och metoderna är medel för att uppnå målet – att besvara frågan.

När medlen blev målet

Tanken om en på förhand given mening som man kan komma åt bara man samlar ihop ett tillräckligt stort material var ett bärande element i den miljö där den digitala humanioran koncipierades – avdelningen för engelska på University of Virginia. I en kritisk granskning av den digitala humaniorans historia och effekter visar Daniel Allington, Sarah Brouillette och David Golumbia på sambandet mellan det centrum för New Bibliography, en skolbildning inom studiet av äldre texter, som växte fram vid University of Virginia under mitten av 1900-talet och det som senare kom att bli Digital Humanities, och de hävdar att vissa fundamentala aspekter av Virginiamiljöns forskningssyn har fått ny näring i den digitala tidsålderns akademiska värld (Allington et al, 2016).

New Bibliography växte fram ur den engelska litteraturforskning – främst kretsande kring den engelska renässansdramatiken med Shakespeare i spetsen – som under 1900-talets första decennier började studera de fysiska dokumenten, själva böckerna, som evidensmaterial i arbetet med att klargöra kronologin och produktionshistorien för ett visst verk. Metodologins ideella syfte, att nå fram till författarens ursprungliga och av den fysiska verkligheten oförorenade intention, går tillbaka på den tyske filologen Karl Lachmann, verksam vid 1800-talets mitt (Dahlström, 2006, pp. 146–147). Från 1940-talet fick inriktningen förnyad kraft genom amerikanen Fredson Bowers och

det Bibliographical Society of the University of Virginia han byggde upp. Genom att jämföra och studera alla existerande utgåvor av en viss titel strävade Bowers och hans kollegor efter att konstruera *an ideal copy*, en idealutgåva av verket (Tanselle, 1980, pp. 18–53). *The ideal copy* var den version av texten som låg närmast författarens avsikter, en version som aldrig existerat i sinnevärlden, och att nå fram till författarens ursprungliga intentioner var själva målet för forskningen.

Att forskarens uppgift inte var att tolka utan att registrera ”data” och avtäcka en på förhand given mening ser Allington et al. som ett tydligt uttryck för den konservatism som enligt dem präglat Virginiauniversitetet. De menar också att det avståndstagande från tolkning (interpretation) som utmärkte den digitala humaniorans grundläggare fortfarande präglar fältet (Allington et al, 2016). Här kan man anmärka att det kanske hade varit bättre om de använt ordet *analys*, för tolkning kan ju förknippas med den hermeneutiska traditionens strävan att avtäcka en i texten inneboende och på förhand given mening, och med denna innebörd är tolkning just vad den digitala humaniorans förgrundsgestalter ägnade sig åt. Det Allington, Brouillette och Golumbia avser med *tolkning* är emellertid den typ av kritisk analys som ifrågasätter etablerade föreställningar om den kulturella ordningens hierarkier, om kanon, kön, klass, etnicitet och liknande (ibid.).

Det materialnära studiet av tryckta dokument har gett näring till mitt eget fält, bokhistoria, men i en form och i kombination med teorier som öppnar upp för de historiska och sociala kontexter i vilka dokumenten kommit till och använts.³ Vad kan man exempelvis dra för slutsatser om utgåvans och textens funktion eller den tilltänkta läsekretsen av det faktum att boken

3 För en kortfattad introduktion till fältet bokhistoria, se Lundblad & Horstbøll, 2010.

försetts med falsk tryckort eller av bokens typsnitt och format? Sådant intresserade inte Bowers, för som han förklarar i en artikel från 1964 är bokens materiella aspekter "significant in the order and manner of their shapes but indifferent in symbolic meaning" (Bowers, 1964, p. 41).

Som var och en kan förstå var denna uppfattning raka motsatsen till den poststrukturalistiska litteraturteori som snart skulle vända upp och ner på all litteraturvetenskap genom att fokusera på textens oändliga mångtydighet snarare än på författarens avsikter, en författare som 1967 till och med dödförklarades av Roland Barthes.⁴ Men samtidigt som dammluckorna vid många europeiska och amerikanska universitet öppnades för en flodvåg av teoribildning där faktorer som intertextualitet, symbolvärden, läsaren, kön, klass och etnicitet gavs utrymme i meningsproduktionsprocessen, hölls de under strikt uppsikt vid University of Virginia. Så sent som 2009 hyllades Bowers och hans kollega E. D. Hirsch av den yngre Virginiakollegan Paul Cantor i en artikel betitlad "When is diversity not diversity" (publicerad i antologin *The politically correct university*) för att de bidragit till att "Virginia became known as a bastion of resistance to the abstractness of French literary theory" (Allington et al.).

Allington, Brouillette och Golumbia går vidare med att visa hur utvecklingen inom textvetenskapen, den analytiskt bibliografiska editionsfilologin såväl som exempelvis den lexikografiska, i takt med den digitala utvecklingen under 1980-talet kom att anamma datorbehandling som en effektiv arbetsmetod och hur ett avgörande steg i riktning mot det som sedan blir digital humaniora togs när Jerome McGann 1986 anställdes på Virginia. McGann var i mångt och mycket raka motsatsen till den nya

4 Roland Barthes essä "The death of the author" publicerades i Aspen nr 5–6 1967.

bibliografins forskartyp, menar de, hans mål var att utveckla "textvetenskapen med hjälp av litteraturteorins filosofiska förfining" och hans ambition att omfatta såväl text och materialitet som kulturell kontext (ibid.). Detta skulle komma till uttryck i den omfattande, digitala utgåvan av prerafaeliten Rossettis samlade verk, ett projekt som "kom att sätta många editionsfilologers och andra textforskares fantasi i rörelse" och är också tydligt i hans bibliografiska texter (ibid. mina övers.).

McGanns projekt initierades innan internet hade slagit igenom som massmedium och före utvecklingen av den avancerade mjukvara vi vant oss vid. Tekniska frågor blev därför centrala för arbetet, men snarare än att utgöra ett problem kom det teknologiska fokuset, menar Allington et al., att "provide a new way for the relevance of textual scholarship, rebranding it as '*the future*' on the grounds that it required technical skills that were outside the remit of literary training as it then existed" (ibid.). I sin förlängning skulle entusiasmen över den nya teknikens möjligheter leda till att det som tidigare uppfattats som tekniska supportfunktioner för humaniora omdefinierades till "the very model of good humanities scholarship" (ibid.). Som ett insegel på förvandlingsnumret övergavs benämningen *computing humanities* till förmån för den namnkonstruktion vi nu ska titta lite närmre på – *digital humanities* eller, på svenska, *digital humaniora*. Man kan konstatera att Allingtons, Brouillettes och Golumbias iakttagelse äger giltighet också i vårt land. "Som jag ser det", skriver exempelvis Pelle Snickars i en översikt över området i september 2016, "handlar digital humaniora framför allt om utveckling av nya digitala metoder för humanistisk forskning, vilka förutsätter tekniskt kunnande, tvärvetenskapligt samarbete och dialog med programmerare som kommer in tidigt i forskningsprocessen" (Snickars, 2016).

Viljan till det nya

1862 startade den från Tyskland invandrade bokbindaren Peder Herzog ett litet bokbinderi på Skinnarviksgatan i Stockholm. Herzog använde sig av tidens modernaste marknadsföringsmetoder såväl som den senaste produktionstekniken och med sitt affärsgeni insåg han att den verkliga vägen framåt var att utnyttja det som idag kallas konvergens effekter. Rörelsen växte snabbt. Investeringarna i teknik tillät Herzog att omforma bokbinderiets traditionella hantverksproduktion till en betydligt mera effektiv industrialiserad massproduktion som sänkte produktionskostnaden per tillverkad enhet och möjliggjorde lägre konsumentpriser vilka i sin tur bidrog till att främja framväxten av nya marknader. Till dessa nya marknader vände han sig med annonser som berättade om bokbinderiets teknifierade effektivitet, snabba leveranser och låga priser. Att *berätta* att företaget använde ny teknik var dock inte tillräckligt för Peder Herzog – han eftersträvade en mer essentiell modernitet, en som inte bara producerade enligt modernitetens principer utan som *var* moderniteten själv. Därför ändrade han sitt företagsnamn, Herzogs bokbinderi, så att det från 1883, när ångdrift hade införts, kom att heta Herzogs Ångbokbinderi (Lundblad, 2010, pp. 112–127).

Bokbinderier har funnits i närmare tvåtusen år, men under de teknikrusiga decennierna kring sekelskiftet 1900 ville många markera brottet med det förflutna. Herzog var inte ensam om att omskapade sin identitet och sitt namn i takt med den teknologiska utvecklingen – Luleå Ångsnickeri, Rügheimer och Beckers ång-stråhatt-fabrik och Nordstjernans Elektiska Knäckebrödsfabrik är andra exempel. Fenomenet var utbrett och kan förstås som ett utslag av det slags genomgripande skiften som i sina inledningsstadier får allt som föregått dem att verka förlegat och ålderdomligt, varför man genom sitt namn vill deklarera att man *passerat ett stadium* och är del av det nya. Problemet är att när skiftena har genomförts, och det nya naturaliserats

och alltså etablerats som det normala, är det istället de nyss så tjugiga och framtidsinriktade beteckningarna som ter sig föråldrade, kopplade som de är till ett tidigare skede när det nya verkligen var nytt och alltså inte normalt. Elektrisk knäckebrödsfabrik lät antagligen lika omodernt redan på 1940-talet som alla företagsnamn från 1980-talet med "EU" i sig låter i våra öron idag – EU-bageriet i Malmö, Taxi EU i Klippan och EU-plast i Bromma är några exempel. De senare har förvisso en administrativ och inte teknologisk anknytning men de speglar samma ödesdigra iver att smälta samman med "det nya", med framtiden.

I mina öron låter *digital humaniora* inte mindre komiskt än *elektrisk humaniora* skulle ha låtit om någon hade varit obetänksam nog att försöka instifta ett sådant namn för hundra år sedan. *Digital humaniora* är därtill en orimligare konstruktion än de ovan nämnda företagsnamnen eftersom dessa enbart åsyftade en produktionsmetod i en begränsad, privat och kommersiellt driven verksamhet medan humaniora har betydligt mera långtgående implikationer.

Namnkonstruktionen *digital humaniora* underförstår att det finns humaniora som *inte* är digital utan, ja, vad då? Analog? Redan här blir det absurda i namnet tydligt.⁵ Humaniora är givetvis inordnad i den digitala kultur vi lever i, och denna relation är vad som verkligen gör beteckningen *digital humaniora* dysfunktionell. *Det digitala* är ett dispositiv, det är kulturskapande och genomsyrar ett så stort antal aspekter av tillvaron och samhället att det är relevant att tala om en digital kultur och möjligt att påstå att vi lever i en sådan. Som benämning på en kommunikationskultur är *digital* följdriktigt, men som bestäm-

5 Och ändå kan man finna exempel på användningen av "analog", se Holm et al., 2015, p. 73 och jämför med diskussionen om användningen av ordet "traditionell" nedan.

ning till namnet på ett övergripande forsknings- och utbildningsområde fungerar det helt enkelt inte. Hur detta kommer sig har att göra med kommunikationskulturbegreppet, och med forskningsverksamhetens grundläggande utgångspunkter.

Tryckt humaniora?

Ett samhälle bestäms i mycket hög grad av de till buds stående medlen för kommunikation och ur ett makroperspektiv kan man dela in historien i fyra kommunikationskulturer: Den muntliga kulturen, den handskriftliga kulturen, tryckkulturen och den digitala kulturen. Förenklat kan man säga att den muntliga kulturen präglades av rummets och tidens odelbarhet – all kommunikation skedde ansikte mot ansikte och minnet var kunskapens enda förvaringskärl.⁶ Skriftteknikernas externaliserande och tidsöverskridande funktioner, att tankar kan representeras materiellt, bli oberoende av den som tänkt dem, spridas och bevaras även efter personens död, förändrade betingelserna för mänskligheten och är ett centralt drag i skriftkulturen, medan tryckkulturen utöver detta också utmärks av de många effekter som massproduktionen av exakta textkopior genererar (se exempelvis *ibid.* och Eisenstein 1979). Det reproduktiva och ackumulativa, spridningen, bevarandet och konsumtionen av identiska, mångfaldigade texter och den grund de lägger för vidare tanke- och textproduktion hör till tryckkulturens kärna.

6 Detta gäller det som kallas primär muntlig kultur. Muntlig kultur fortfar givetvis att finnas också efter skriftens uppkomst men den är då sekundär och formad av det kommunikationskulturella paradigmet den lever i. Innan skrivsystemen hade utvecklats (vilket de började göra hos sumererna omkring 3500 f.v.t.) målade och ristade man bilder och tecken på föremål, grottväggar och liknande, men man hade ingen möjlighet att med hjälp av ett stabilt och inom samhället vedertaget teckensystem representera det talade språket med materiella medel. Ong, 1991.

Den digitala kulturen, slutligen, utmärks bland annat av teknikens grundläggande delning mellan lagring av information (i binära koder) och visningen av information (som läsbar text/bild etc) – en egenskap som möjliggör extremt kompakt lagring och produktion och distribution av en oöverskådlig mängd data och som ger det digitala en synbart immateriell karaktär – samt av det brott mellan tid och rum som utmärker digital kommunikation och som låter oss ta del av information från andra sidan jordklotet i samma andetag som den delas på nätet.⁷ Till skillnad från skriften och trycket kan digital teknik också implementeras i en mängd andra funktioner än dem som har med textproduktion att göra, något som bidrar till det digitalas komplexitet och mångfaldiga användningsområden.

För oss som lämnat tryckkulturen för att uppgå i den digitala kulturen är det svårt att ens föreställa sig hur det var att leva i en handskriftlig kultur där varje text var unik. Att förstå vad en fullständig *avsaknad* av skriftsystem innebär är antagligen omöjligt – vårt sätt att tänka är helt igenom format av skriften och den massproducerade textens och bildernas strukturerande effekter. Redan själva frågan, vad det betyder att inte ha skrift, vore omöjlig i en skriftlös kultur men man kan kanske få en liten aning om vad ett skriftlöst samhälle är om man funderar en stund på vad man skulle kunna tänka, veta, säga och göra om ingen i hela världen någonsin skrivit ner eller läst ett enda ord. Tidsuppfattning, rumsuppfattning, medvetande och kognition, hela den materiella kulturen, sättet att hantera resurser, regelverk, social samverkan, ja, allt skulle se fullkomligt annorlunda ut. Ett annat sätt att få en skymt av en kommunikationskulturs implikationer är att begrunda om det finns några delar av ens eget och samhällets liv som skulle förbli opåverkade av ett totalt och

7 För utmärkande drag i den digitala kulturen, se exempelvis Manovich, 2001 och Lundblad, 2014.

permanent sammanbrott av internet och digital informationshantering. Det är sannolikt ganska få. Till och med sådana stenåldersartade saker som att äta och bajsas är numera inordnade i den digitala kulturens finmaskiga nät – odling, djurhållning, mjölkning, slakt, regelverk kring utsäde, bränsleproduktion samt dito distribution med mera ombesörjs idag med hjälp av digitala tekniker liksom avloppshantering, skogsavverkning, papperstillverkning och varudistribution, för att inte tala om ekonomi, administration och spridning av recept på maträtter!

Kommunikationskulturer handlar alltså på intet sätt enbart om så enkla saker som hur vi meddelar oss med våra vänner, om vi skriver med gåspenna eller på en dator eller om texter presenteras med hjälp av rullar, kodexar eller elektroniska filer. Kommunikationstekniken, dess effekter och vår ständiga interaktion med den har i princip oändliga implikationer. Våra förväntningar och vårt sätt att orientera oss i tillvaron dansas av den kultur som formas med hjälp av teknologierna för vårt agerande, av de ekonomiska, juridiska och administrativa strukturer som det teknikbundna agerandet genererar och interagerar med. Av detta skäl är det alltså meningsfullt att tala om digital kultur, precis som man kan tala om tryckkultur, skriftlig kultur och muntlig kultur.

Om man är enig med tanken om kommunikationskulturer, och om man menar att vi lever i en digital kultur så borde det också vara uppenbart att en konstruktion som *digital humaniora* är lika orimlig som *tryckt humaniora* eller *handskriftlig humaniora*. Det säger sig självt att humaniora är inordnad i och en del av den digitala kulturen liksom järnvägssystemen, medicinen, fotbollen, naturvetenskapen och ekonomin är inordnade i den. Man undergräver helt enkelt den implicita tes om kommunikationsteknologins betydelse som ligger i benämningen ”digital humaniora” när man på en och samma gång talar om digital kultur och använder namnet *digital humaniora*.

En sannolik förklaring till uppdykandet av den märkliga namnkonstruktionen *digital humaniora* är att *det digitala* under åren kring millennieskiftet kändes lika nytt och ansågs lika *coolt* som ångkraften gjorde när Peder Herzog började kalla sitt bokbinderi för ångbokbinderi. Att beteckningen lever kvar är emellertid svårare att förstå eftersom det tyder på att det digitala paradoxalt nog ännu inte naturaliserats hos dem som kallar sig digitala humanister och som bättre än andra borde ha förstånd på den digitala kulturens innebörd.

Att *digital humaniora* underförstår att all annan humaniora är analog, samt att namnet är inkongruent med begreppet digital kultur är två aspekter av namnkonstruktionen som egentligen räcker för att diskvalificera den. Men det finns fler problem och den mest tanklösa dimensionen av namnet ligger i kombinationen med *humaniora*. Det som konstituerar humaniora är *arten av frågeställningar* som ställs inom området, *inte de hjälpmedel* med vilka vi genomför våra undersökningar. Humanister frågar inte vad som händer när vitaminer värms upp eller hur proteiner tas om hand av matsmältningssystemet; vi ställer frågor om hur mat och ätande hänger samman med kulturell och social bakgrund, hur bilderna på maträtter på Instagram hänger samman med kändiskockar och kokboksutgivning eller med den synbara diskrepansen mellan hedonism och "fitnesskultur" och liknande. Det vill säga – vi studerar människan som kulturvarelse, det är det som skiljer humaniora från exempelvis biologi där människan studeras som biologisk varelse. Inte heller är det *vad* vi studerar, *vilka ämnen* eller fenomen, som gör humaniora till humaniora utan *hur* vi studerar dem. *Vad* vi studerar specificeras i ämnesbeteckningar; i ämnet konstvetenskap studerar man – visserligen förenklat uttryckt men likafullt grundläggande – konst, i historia historien. "Humaniora" omfattar alla möjliga ämnesinriktningar, här kan man studera vad som helst, men inte hur som helst. Det är av detta enkla skäl det inte behövs

några bestämmande adjektivattribut till huvudordet och det är en finess jag menar att vi ska vara rädda om eftersom den medger en stor frihet.

Separatismens bevekelsegrunder

Ingen av de texter om digital humaniora som jag har tagit mig igenom beskriver forskning som inte lika gärna hade kunnat kallas humaniora rätt och slätt. Däremot använder många av texterna ordet forskning för aktiviteter som vanligtvis sorterar under ”teknikstöd”, metodutveckling och liknande. Det handlar om samarbete med folk från andra områden än det egna, exempelvis tekniska, och det framhålls som något nytt, gränsöverskridande och *innovativt*. Men det är inte nytt. Det är istället något som forskare arbetat med i sekler. Att forskare inom kodikologi, arkeologi eller konstvetenskap har tagit hjälp av exempelvis radiologer för röntgentekniker eller kol-14-metoden eller av sin tids grafiska kommunikationsexperter, som exempelvis astronomen Kepler när hans Rudolfiniska tabeller skulle sättas eller anatomen Vesalius när hans anatomiska planscher skulle skäras och tryckas, har varken gjort radiologerna till arkeologer eller tryckarna till astronomer. Och frågan är väl också på vilket sätt dagens programmerare skulle vara betjänta av att kallas humanistiska forskare när de humanister de samarbetar med inte själva vill kännas vid beteckningen.⁸ Den digitala tekniken skiljer sig från radiologi och tryck, men skillnaden är teknisk. Skulle skillnaden i den humanistiske forskarens användning av teknik däremot påverka hur forskningsfrågorna ställs i så hög grad att frågorna anpassar sig efter de tekniska förutsättningar som föreligger då är det illa ställt med den forskningsmässiga grunden.

8 Vilket är en fråga som också diskuteras i D. Allington et al., 2016.

Det som gör frågan om benämningen *digital humaniora* till något mycket viktigare och allvarigare än en diskussion om namnkonstruktioner och mer eller mindre lyckade rubriksättningar är de effekter namnet genererar, internt forskningsmässigt såväl som forskningspolitiskt. Den separatism som användningen av adjektivattributet "digital" är ett uttryck för – man vill skapa en distinktion gentemot den "attributslösa" humanioran – riskerar nämligen att underminera tilltron till det slags frågor och undersökningar humaniora sysslar med, de digitala humanisterna inbegripna. Så varför vill man då skapa ett avstånd gentemot humaniora när man mycket väl hade kunnat bedriva sin forskning och använda hur mycket digitala verktyg som helst under den synnerligen inarbetade beteckningen *humaniora*?

Skälen är säkert många, jag lyfter fram två som ter sig troliga. Bland anslagsgivare, universitetsledningar och media står så kallade "innovationer" högt i kurs och kombinationen av historiska arkiv, humaniora och digital teknik ter sig uppenbarligen fortfarande nyskapande. I en kultur som närs av förändringen som sådan, oavsett vad den innebär, och som är på ständig jakt efter något som "sticker av" är det därför följdriktigt att förföras av löften om *helt nya gränssnitt, nya horisonter för kunskap och mediering, aldrig skådade ansamlingar av data* eller till och med av så banala beskrivningar som att "digital humanities is [...] about allowing curiosity, exchange, and sharpness to drive intellectual and material development" (Svensson, 2016, kap. 1). Till detta kommer den paradoxala nyttan av att digital humaniora är så kostnadskrävande. Som nedläggningen av Vetenskapsrådets bidrag till trettiotalet facktidsskrifter inom humaniora ger exempel på, föredrar de stora anslagsgivarna allt oftare att ge pengar till några få stora och dyra projekt framför att stödja många och

relativt sett billiga.⁹ Konvergens effekterna är tilltalande, parterna bekräftar varandras innovativa och framtidsinriktade gränsöverskridande genom utbytet av vissa nyckelord, ett fåtal stora infrastrukturstödskostnader är mera kostnadseffektiva att hantera än mängder av mindre lönebidrag och när det gäller forskarna kan de i många fall lugnt fortsätta att odla sina ursprungliga intressen för innehållet i analoga arkiv bara de kommer ihåg att låta någon digitalisera materialet åt dem.

Det andra skälet jag vill lyfta fram hänger samman med det första och handlar om ett upplevt behov av att bryta ofördelaktiga associationsbanor. Humanioras stora betydelse lyfts ofta fram i till intet förpliktigande retorik, inte minst av personer i ledande ställning från icke-humanistiskt håll, som ett slags märkligt tröstpris när man just delat ut nya miljoner till teknikområden och andra verksamheter som bedöms som samhällsnyttiga.¹⁰ Men humaniora är inte ekonomiskt prioriterat och det associeras varken med pengar eller nytta. Vill man ha pengar, vill man verka nyttig är humaniora ingen lämplig flagga att vifta med.

I artikeln från augusti 2016 formulerar Pelle Snickars just detta förhållande när han slår fast att ”vill man få till stånd en mer humanioravänlig forskningspolitik är det knappast ’reading & writing’ i solitär enskildhet som är gångbart” (Snickars, 2016). Snickars är dock varken ironisk eller kritisk, utan pekar helt aningslöst på att ”digital humaniora lyfts fram som ett vitalt och progressivt område” i diskussionen om humanioras relevans i samhället (ibid.). Det lilla attributet *digital* är den menings-

9 VRs stöd till tidskrifter utlystes för sista gången 2014. Se <http://www.vr.se/nyheterpress/nyheter2014/angaendebidragtillvetenskapligatidskrifterinom-humanioraochsamhallsvetenskap.5.7e727b6e141e9ed702bde71.html>. 2016-11-27.

10 Se exempelvis Torbjörn von Schantz ”rektorsblogg” 2015-04-22, posten ”’Va’ ska det vara bra för?”: <http://rektor.blogg.lu.se/va-ska-det-vara-bra-for/>. 2017-03-18.

skapande skillnaden, det signalerar teknik och framtid och det passar utmärkt när man som humanist vill skapa distans till humaniora.

För att markera distansen och tydliggöra skillnaden framställer man, precis som Snickars, också gärna de humanister som *inte* inlemmat sig i digitala humaniora som antikverade varelser lika dammiga som de gamla luntor de studerar i sina hermetiskt tillslutna elfenbenstorn – de läser och skriver ”i solitär enskildhet”, omedvetna, får man förmoda, om existensen av internet och med bläckfläckar på sina fingrar. Osökt drar jag mig till minnes en artikel i *Svenska Dagbladet* där Snickars, då forskningschef på Kungliga Biblioteket, hävdade att det inom ”biblioteks- och kulturarvssektorn finns en lika utspridd objektsfetisering som unken samlarmentalitet, vilken dragen till sin spets inte handlar om något annat än att placera det unika konstverket på piedestal. För bokromantikern är det otänkbart att läsa annat än på papper och alltid i original” (Snickars, 2011). Strategin går igen i uttryck som ”gammelmedia”, ett löjligt ord som visar att den kronologiska dimensionen är viktigare än den tekniska och som framför allt används för att framhäva sig själv som uppdaterad. Den ligger också implicit i ett av den digitala humaniorans favorituttryck, nämligen uttrycket ”traditionell humaniora”.

För den separatistiska digitala humanioran är användningen av uttrycket ”traditionell humaniora” ett effektivt sätt att skapa en positiv självbild genom att konstruera en negativ motbild. Inte sällan kombineras uttrycket ”traditionell humaniora” med ovan nämnda bild av den humanistiske forskaren som en relik från ett tidigare skede i mänsklighetens historia. ”Even to more traditional analogue [!] humanists, the promise of the digital humanities for transforming the work of intellectual historians is immense”, kan det heta, eller ”In Chapter 4, we found evidence of a culture gap between traditional humanists and experts in

the digital humanities” (Armitage, 2012, p. 507; Holm et al., 2015, p. 187). Ett exempel på svenska lyder

/.../ digital humaniora är inte ett ämne utan snarare praktiker och metoder som kan användas inom en mängd olika discipliner och forskningsområden. Den gemensamma utgångspunkten för dessa praktiker är att det tryckta mediet (oavsett om det handlar om tryckta bilder, kartor eller texter), som traditionell humaniora är sammanflätad med, har förlorat sin hegemoniska status som kultur- och kunskapsbärare” (Bergemar & Malm, 2014, pp. 15–16).¹¹

Det finns en uppsjö andra exempel och gemensamt för dem är att de genom ordet *traditionell* karaktäriserar den humaniora som inte kallar sig digital som tillhörande ett stadium man själv passerat. Att läsa in värderingar som konservativ, obsolet, trög och liknande är knappast konspiratoriskt, det ligger tvärtom mycket nära till hands.

Föreställningen om ”tradition” är i hög grad en produkt av moderniteten. Den ville se sig som framåtriktad i motsats till traditionen som till sin natur är tillbakablickande och därmed konservativ. Ordet *traditionell* används inom digital humaniora

¹¹ Notera att tryckets förlorade hegemoni används som en definierande parameter för de ”praktiker och metoder” som sägs utgöra ”digital humaniora”. Detta sätt att *via negativa* ringa in digital humaniora genom att förklara vad det *inte* är, eller att det är något som tar sin utgångspunkt i det faktum att något annat inte längre är vad det varit, tycks utbrett och det är besläktat med de beskrivningar av big data som diskuterats ovan. Att trycket förlorat sin ”hegemoniska status som kultur- och kunskapsbärare” är ett faktum. Det kan fungera som en ”utgångspunkt” också för den som låter trycka en bok men det tjänar knappast som en produktiv utgångspunkt för ett akademiskt fält, och för ett fält som ofta sysslar med att digitalisera bilder på analoga dokument ter sig det teknikkulturellt grundade argumentet särskilt märkligt.

på ett annat sätt än exempelvis inom den mer och även mindre populistiska högern när den talar om sådant som traditionellt svenska värden. Här är traditionen något positivt som man vill associera sig med; hos de digitala humanisterna är den något man vill separera sig från. De olika grupperna förenas emellertid genom att hänvisa till något högst osäkert. För om det är svårt att slå fast vilka de traditionellt svenska värdena är, så är det ännu svårare att urskilja vad som är gemensamt för all den humaniora som *inte* kallar sig digital och vars metodologiska och teoretiska spännvidd och mångfald av forskningsfrågor och undersökningsmaterial är enorm.

Det generaliserande hopklumpanget av den förmodat icke-digitala humanioran som *traditionell humaniora* är reducerande och nedvärderande men tror man på den så motiverar den givetvis en separering och kan bidra till att exempelvis anslagsgivare snabbt förstår varför behovet av förnyelse är akut. Man framstår som modern i förhållande till dem som blott och bart är humanister samtidigt som man i förhållande till teknisterna sticker av som lite udda och speciell eftersom man ju trots allt också är humanist – fast alltså inte av traditionellt snitt. Sammanfattar man det hela ser det ut som vi ha att göra med en teknologiskt grundad essentialism, men det är nog troligare att strategisk anpassningsbarhet ligger bakom den framgångsrika utbredningen av *digital humaniora*.

Vanföreställningar, desperation och behovet av kritik

De romantiska vanföreställningarna om den i böcker djupt försjunkne humanisten som mättar sig med text och svävar i en högre rymd där pengar inte behövs förklarar bland annat varför humaniorastudenter har så lågt statsbidrag – de behöver ju nästan ingen undervisning, de sitter hemma i sin ensamhet och läser böcker. Att denna verklighetsfrämmande syn nu ges

ny näring från den digitala humaniorans förespråkare är ledsamt att skåda, särskilt som humaniora verkligen behöver samla sina led och kritisera den ideologi som reducerar forskningens och den högre utbildningens komplexitet till att handla om projekt, konkurrens, innovation, forskningsfront, anställningsbarhet och dylikt.¹²

Teknologins primat inom digital humaniora är politiskt sett djupt problematisk och primatet förklarar också varför alla försök att definiera *digital humaniora* är dömda att misslyckas.¹³ Att låta en viss teknik utgöra avgränsningen i definitionen av ett forskningsområde som bestäms av vilken sorts frågor området arbetar med omöjliggör helt enkelt avgränsning, och därmed definition. Inom forskning väljer man varken sina källor eller metoder utifrån deras tekniska särart, man väljer dem utifrån deras funktion i förhållande till den forskningsfråga man arbetar med.

Människorna som köpte de böcker som hade bundits i Herzogs bokbinderi brydde sig nog inte särskilt mycket om huruvida bokbinderimaskinerna drevs av ånga eller elektricitet. De ville ha en viss text och en snygg bok. För eftervärlden ger gångna tiders glädje över nya, tekniska uppfinningar perspektiv på teknologiernas betydelse för människan och visar hur sådant vi kommit att ta för givet en gång bröt ny mark och bidrog till skapandet av efterhand naturaliserade betingelser. Trycktekniken uppfattades i sin begynnelse som både gudomlig och djävulsk men blev så småningom en så självklar del av världen att igen längre tänkte på dess djupgående inverkan (jmf Eisenstein, 2011). Efter 550 år har trycket lustigt nog återfått något av den farliga aura handskriftsförespråkarna inom katolska kyrkan initialt begåvade

12 Om denna ideologi se exempelvis Johansson, 2014.

13 Se exempelvis Svensson, 2016, avsnittet "What is digital humanities?" i kapitel 1.

den med. Det sker genom dem som har behov av en motbild till den digitala kommunikationsteknik med vars hjälp de vill hävda sig och vinna politiska och ekonomiska poäng: Tryckta medier är per definition ointressanta för forskningen om de inte digitaliserats, att säga sig vilja syssla med dem kan vara ekonomiskt ofördelaktigt. Polariseringstaktiken består alltså inom en del läger men som all förenklande dikotomi går man med den miste om de intressanta nyanserna.

Kommunikationsteknologiernas betydelse för forskning handlar inte om kronologi, om vilken teknik som är nyast, utan om hur teknologin kan bistå forskningens behov. Ur ett historiskt perspektiv är det dock fascinerande att undersöka hur olika tekniker värderats utifrån parametrar som tradition och nyhet och hur kommunikationsteknologierna påverkat kommunikationens natur och effekter. En återkommande effekt genom historien är den närmast ideologiska värderingen av olika tekniker.¹⁴ Den har alltid drivits av ett visst intresse och den har alltid i efterhand framstått som kuriös.

Desperat tilltro till ny teknologi hänger enligt Paul Virilio ofta samman med den desorientering teknologin framkallar (Virilio via McPhee, 2002, pp. 95–96). Den digitala tekniken är väletablerad vid det här laget men att det är befogat att tala om en digital kultur betyder inte att läget är under kontroll. En viktig orsak till den osäkerhet som råder inom många områden är det känslomässiga värderandet av olika tekniker, dokumenttyper, distributionsformer med mera som fortfarande pågår. Det kan man kanske kalla en desperat reaktion och den missar att den viktiga frågan är vad exempelvis e-medier respektive tryckta medier kan göra och inte göra och inte vilka av dem som är bättre eller sämre än de andra.

¹⁴ För exempel se Lundblad, 2009.

I detta kapitel har jag diskuterat beteckningen *digital humaniora* och dess kontext och min förhoppning är att diskussionen kring de politiska och etiska aspekterna av fenomenet ska vidgas och fördjupas framöver. Det vore bra om de som sorglöst anammar namnet *digital humaniora* begrundade de möjliga konsekvenserna den digitala humaniorans separatistiskt drag, ett drag som jag tror få reflekterat över men som likafullt är uppenbart – det delar ju humaniora i två delar. Uppenbart är också, menar jag, att humaniora kan och ska använda de tekniker den är betjänt av och att det låter sig göras utan splittande namnbyten. Under slutarbetet med denna text kom jag att läsa inledningen till den senaste utgåvan av *A Companion to Digital Humanities* och blev då varse att redaktörernas självbild genomgått en dramatisk förändring. Lustigt nog visade sig en av deras formuleringar sammanfalla nästan helt med titeln på mitt kapitel: "Perhaps, a decade or two from now, the modifier 'digital' will have come to seem pleonastic when applied to the humanities" skriver de (Schreibman et al., 2016, p. xvii). Att vänta så lång tid som tio till tjugo år riskerar dock att ytterligare försvaga humanioras ställning. Introduktionen av det digitala är ett stadium lika passerat som introduktionen av ånga. Mitt förslag är att vi fokuserar på våra frågeställningar, uppövar vår kritiska förmåga och ser det som en självklarhet att humaniora är en del av den digitala kulturen.

Referenser

- Allington, D., Brouillette, S. & Golumbia, D. (2016) Neoliberal tools (and archives): A political history of digital humanities. I *Los Angeles Review of Book*, maj 2016. <https://lareviewofbooks.org/article/neoliberal-tools-archives-political-history-digital-humanities/#!>
- Armitage, D. (2012). What's the Big Idea? Intellectual History and the Longue Durée. *History of European Ideas*, 38, nr 4.
- Barthes, R. (1967). The death of the author. *Aspen*, nr 5–6.
- Bergemar, J. & Malm M. (2014). *Digital humaniora vid Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet: en rapport*. Göteborg: Göteborgs universitet, Humanistiska fakulteten.
- Bowers, F. (1964). *Bibliography and textual criticism*. Oxford: Clarendon Press.
- Dahlström, M. (2006). *Under utgivning. Den vetenskapliga utgivningens bibliografiska funktion*. (Diss.) Borås.
- Eisenstein, E. (2011) *Divine art, infernal machine: The reception of printing in the West from first impressions to the sense of an ending*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Eisenstein, E. (1979) *The printing press as an agent of change: communications and cultural transformations in early-modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gitelman, L. (2013). Introduction. In Gitelman (ed..) *"Raw data" is an oxymoron*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Holm, P., Jarrick, A. & Scott, D. (2015). *Humanities world report 2015*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Johansson, A. (2014). Projektifieringen: Litteraturvetenskapen som vara. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 3–4, pp. 53–61.
- Lundblad, K. & Horstbøll, H. (2010). Inledning till tema bokhistoria. *Lychnos. Årsbok för idé- och lärdomshistoria 2010*, Uppsala: Lärdomshistoriska Samfundet, pp. 89–95.
- Lundblad, K. (2014). Dokument, taktilitet och 'diakronisk doft'. Om några förmågor och egenskaper hos det analoga och det digitala. I Marie Cronqvist, Patrik Lundell & Pelle Snickars (eds.) *Återkopplingar, Mediehistoriskt arkiv nr 28*, Lund: Mediehistoria, Lunds universitet.
- Lundblad, K. (2010). *Om betydelsen av böckers utseende: det svenska förlagsbandets framväxt och etablering under perioden 1840–1914 med särskild hänsyn till dekorerade klotband: en studie av bokbandens formgivning, teknik och relation till frågor om modernitet och materiell kultur*. (Diss.) Malmö: Råmus.

- Lundblad, K. (2009). Om böckers värde. I Anders Mortensen, (ed.), *Litteraturrens värden*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- MacPhee, G. (2002). *The architecture of the visible*. London: Continuum.
- Manovich, L. (2001). *The language of new media*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Ong, W. J. (1991). *Muntlig och skriftlig kultur: teknologiseringen av ordet*. Övers. Lars Fyhr, Gunnar D Hansson, Lilian Perme. Göteborg: Anthropos.
- Sadin, É. (2015). *La vie algorithmique: critique de la raison numérique*. Paris: Éditions l'Échappée.
- Schreibman, S., Siemens, R. & Unsworth, J. (eds.). (2004). *A companion to digital humanities*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Schreibman, S., Siemens, R. & Unsworth, J. (eds.). (2016). *A new companion to digital humanities*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Snickars, P. (2011). Biblioteken sitter fast i en rävsax. *Svenska Dagbladet* 2011-09-21.
- Snickars, P. (2016). Digital humaniora – En lägesrapport. *Tidskriften Respons*, nr 5.
- Svensson, P. (2016). *Big Digital Humanities: Imagining a Meeting Place for the Humanities and the Digital*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Tanselle, T. G. (1980). The concept of ideal copy. *Studies in Bibliography*, nr 33, pp. 18–53.

Webbresurser

- ”Angående bidrag till vetenskapliga tidskrifter inom humaniora och samhällsvetenskap”, notis 2014-01-14, <http://www.vr.se/nyheterpress/nyheter2014/angaendebidragtillvetenskapligatidskrifterinomhumanioraochsamhallsvetenskap.57e727b6e141e9ed702bde71.html>. Hämtad 2016-11-27.
- McKinsey Global Institute: Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity av James Manyika et al., rapport publicerad maj 2011. Hämtad 2017-03-18.
- von Schantz Torbjörn, ”rektorsblogg” 2015-04-22, posten ”’Va’ ska det vara bra för?”: <http://rektor.blogg.lu.se/va-ska-det-vara-bra-for/>. Hämtad 2017-03-18.
- ”What is digital humanities?” <http://www.whatisdigitalhumanities.com>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Big_data. Hämtad 2016-11-18.